

УДК 657.42

АНАЛІЗ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ЩОДО СУТНОСТІ КРЕДИТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ ТА ЇЇ КЛАСИФІКАЦІЇ

О. Б. Чорненька

*Українська академія друкарства,
вул. Під Голоском 19, Львів, 79020, Україна*

Досліджено різні підходи вчених щодо визначення сутності кредиторської заборгованості відповідно до інтеграційної концепції підприємства й об'єктивних умов виникнення заборгованості як особливої системи економічних відносин між суб'єктами господарювання, спираючись на юридичне, облікове, аналітичне й фінансове розуміння цього явища, у статті запропоновано власне трактування цієї економічної категорії, що розкриває її економічну природу. Визначення економічної сутності кредиторської заборгованості дає можливість сформулювати передумови для правильного визнання та відображення її в обліковому процесі, вдосконалення організації та методики системи внутрішньогосподарського контролю виконання договірних прав і зобов'язань. Відповідно до неоднорідності кредиторської заборгованості за складом, з різноманітності її проявів і наслідків для підприємства, розмежовано та систематизовано її види.

Ключові слова: кредиторська заборгованість, зобов'язання, класифікація, положення (стандарт) бухгалтерського обліку, суб'єкт господарювання.

Постановка проблеми. Під час ведення господарської діяльності суб'єкти господарювання вступають у відповідні взаємовідносини з іншими суб'єктами господарювання, бюджетними установами, фізичними особами тощо. Ці взаємовідносини є передумовою виникнення кредиторської заборгованості. Отож кредиторська заборгованість є важливим чинником, що впливає на фінансовий стан суб'єкта господарювання. Ділова репутація та розрахункова дисципліна суб'єкта господарської діяльності напряду залежать від правильної організації обліку, внутрішнього контролю та аналізу кредиторської заборгованості. Враховуючи вищезазначене, вивчення суті та класифікації кредиторської заборгованості вимагає досконалого розгляду.

Дослідження теми дозволить виявити та проаналізувати розбіжності у підходах науковців до визначення сутності поняття «кредиторська заборгованість», дослідити розбіжності і неточності щодо класифікації кредиторської заборгованості та запропонувати її уточнення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження економічної сутності кредиторської заборгованості та її класифікації вивчали такі науковці: А. Б. Борисов, І. А. Бланк, Ф. Ф. Бутинець, Ю. А. Василенко, І. О. Власова, С. Ф. Голов, Р. П. Гончарук, Л. Л. Горецька, А. Г. Загородній, В. М. Костюченко, Н. В. Остапченко,

Г. О. Партин, К. С. Сурніна, Н. М. Ткаченко, Н. В. Чабанова, Д. І. Черкав, Ю. С. Цал-Цалко та багато інших. Водночас вивчення наукових праць і практика господарської діяльності свідчать про те, що деякі з теоретичних положень щодо трактування кредиторської заборгованості є дискусійними, а низка важливих аспектів потребують удосконалення. Зважаючи на вищезазначене, вибір теми дослідження та його цільова спрямованість є актуальними.

Мета статті — уточнення економічної сутності кредиторської заборгованості, узагальнення її класифікаційних ознак відповідно до необхідності та базуючись на підходах системності і комплексності, що сприятиме підвищенню достовірності отриманих облікових даних, необхідних для суб'єктів господарювання, щоб прийняти ефективні та своєчасні управлінські рішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Господарська діяльність підприємства неможлива без виникнення кредиторської заборгованості перед іншими суб'єктами підприємницької діяльності. Використання такого позикового капіталу дозволяє суттєво розширити об'єми господарської діяльності підприємства, забезпечити більш ефективне використання власного капіталу, прискорити формування різних цільових фінансових фондів, і врешті — підвищити ринкову вартість підприємства. Від правильного визначення сутності кредиторської заборгованості, її класифікації залежить правильність відображення цієї інформації через систему бухгалтерського обліку у фінансовій звітності підприємства.

Досліджуючи кредиторську заборгованість, часто її порівнюють із зобов'язаннями чи боргами. Зважаючи на економічно-юридичний зміст цих понять, можна зробити висновок про те, що вони не є тотожними. Зокрема, в Міжнародному стандарті бухгалтерського обліку 37 «Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи» наведені такі визначення різних видів зобов'язань [1]:

1) «Зобов'язання — існуюче зобов'язання суб'єкта господарювання, яке виникає в результаті минулих подій і погашення якого, за очікуванням, призведе до вичерпання ресурсів суб'єкта господарювання, котрі втілюють у собі економічні вигоди».

2) «Юридичне зобов'язання — зобов'язання, яке виникає внаслідок:

- а) контракту (внаслідок його явних чи неявних умов);
- б) законодавства;
- в) іншої дії закону».

3) «Конструктивне зобов'язання — зобов'язання, яке є наслідком дій суб'єкта господарювання, коли:

а) суб'єкт господарювання вказав іншим сторонам, що він візьме на себе певну відповідальність згідно з порядком, установленим його минулою практикою, опублікованими політиками чи достатньо конкретно поточною заявою;

б) як наслідок, суб'єкт господарювання створив обґрунтоване очікування у інших сторін, що він виконає ці зобов'язання».

4) «Умовне зобов'язання — це:

а) можливе зобов'язання, яке виникає внаслідок минулих подій і існування якого підтвердиться лише після того, як відбудеться або не відбудеться одна чи кілька невизначених майбутніх подій, не повністю контрольованих суб'єктом господарювання;

б) існуюче зобов'язання, яке виникає внаслідок минулих подій, але не визнається, оскільки:

- немає ймовірності, що вибуття ресурсів, котрі втілюють у собі економічні вигоди, буде необхідним для погашення зобов'язання;
- суму зобов'язання не можна оцінити достатньо достовірно».

5) «Забезпечення — зобов'язання з невизначеним строком або сумою» [1].

Аналізуючи подані визначення, можна зробити висновок, що категорія «зобов'язання» за своїм змістом є ширшою від категорії «кредиторська заборгованість», оскільки лише окремі види зобов'язання можуть розглядатись як кредиторська заборгованість, а це, зокрема, юридичні та конструктивні зобов'язання, тоді як умовне зобов'язання чи забезпечення кредиторською заборгованістю не визнаються.

У авторефераті дисертації Сурніної К. С. подано таке визначення кредиторської заборгованості: «це сума, яку повинно сплатити підприємство (організація) в установленний термін юридичним або фізичним особам (кредиторам) внаслідок отримання ним коштів в грошовій або інших формах» [2, с. 6].

Власова І. О., аналізуючи підходи до визначення кредиторської заборгованості, стверджує: «Що ж стосується кредиторської заборгованості, то фінансисти, визнаючи її як один з видів джерел оборотних коштів, розділяють позикові джерела (до них відноситься заборгованість по кредитах і позиках) і залучені, до складу яких входить кредиторська заборгованість. Її види визначені лише відповідно до однорідних груп контрагентів: постачальників, підрядчиків, бюджету, позабюджетних фондів» [3, с. 23]. Власне визначення кредиторської заборгованості вона подає як «суму заборгованості підприємства кредиторам на визначену дату», заборгованість як «стан розрахунків за фінансовими зобов'язаннями на будь-який момент часу», а фінансові зобов'язання як «належним чином оформлену угоду, що передбачає обмін ресурсами, які мають грошовий вимір» [4, с. 8].

Остапченко Н. В. стверджує про необґрунтованість визначення всіх зобов'язань як заборгованості, аргументуючи це тим, що заборгованістю є лише зобов'язання, не погашені в строк [5, с. 8]. Така позиція автора щодо порівняння категорій «заборгованість» і «зобов'язання», на нашу думку, є доволі дискусійною. Якщо заборгованість трактувати як протерміновані зобов'язання, то як тоді трактувати протерміновану заборгованість?

Гончарук Р. П. пропонує визначати кредиторську заборгованість як «складову кругообігу капіталу, котра виступає предметом обов'язкових правовідносин між боржником і його кредитором, що виникли на стадії постачання і мають гривневий еквівалент» [6, с. 49].

Водночас Бутинець Ф. Ф. та Горецька Л. Л. кредиторську заборгованість розглядають як форму розрахунку за товари і послуги, які придбають у процесі операцій компанії, що періодично повторюються і використовуються у виробництві (в якості сировини) чи для перепродажу (інакше її називають рахунками до сплати чи торговими рахунками до сплати) [7, с. 387].

На думку С. Ф. Голова та В. М. Костюченко, кредиторська заборгованість, рахунки до оплати (Accounts Payable) — це суми, які нараховуються постачальникам за купівлю у них товарів або послуг в кредит [8, с. 320].

Науковці Партин Г. О. та Загородній А. Г. наголошують, що кредиторська заборгованість — це заборгованість підприємства іншим юридичним і фізичним особам, що виникла у результаті здійснених раніше дій (подій), оцінена в гривнях і щодо якої у підприємства існують зобов'язання її погашення в певний строк [9, с. 112].

Однак Цал-Цалко Ю. С. ідентифікує кредиторську заборгованість як тимчасове залучення активів у господарську діяльність підприємства завдяки тимчасово безоплатного одержання майна інших суб'єктів господарювання [10, с. 260].

Ткаченко Н. М. визначає кредиторську заборгованість як тимчасово залучені суб'єктом у власне користування грошові кошти, які підлягають поверненню юридичній або фізичній особі [11, с. 683].

Василенко Ю. А. та Чебанова Н. В. розуміють це поняття так: кредиторська заборгованість — це особлива частина майна організації, що є предметом обов'язкових правовідносин між організацією і її кредиторами. Організація володіє і користується кредиторською заборгованістю, але вона зобов'язана повернути чи виплатити цю частину майна кредиторам, що мають права вимоги на неї. Ця частина майна — це борги організації, чуже майно, чужі кошти, що є у володінні організації-боржника [12, с. 413].

Зі свого боку Бланк І. А. зазначає, що кредиторська заборгованість — це поточні зобов'язання підприємства, що відображають його заборгованість перед господарськими партнерами з комерційних операцій; з розрахунків, нарахованих до оплати тощо [13, с. 162]. Проте, якщо поточними зобов'язаннями вважати короткострокову заборгованість, тоді як у звітності відображати заборгованість з довготривалих операціях? Адже виконання інвестиційних програм, розробка перспективних проектів розвитку підрядниками ініціатора і навіть залучення підприємством позикових коштів фінансово-кредитних установ на цілі сприятиме утворенню довгострокової заборгованості. Водночас короткостроковий період призведе до уповільнення кругообігу засобів підприємства, породжуватиме проблеми, що будуть пов'язані з дефіцитом грошової маси для обслуговування кругообігу засобів виробництва.

Отже, як бачимо, наведені трактування поняття «кредиторська заборгованість» підтверджують те, що існують певні розбіжності у визначенні цього поняття. Загалом вчені розглядають кредиторську заборгованість як грошові кошти, деякі як частину майна або форму розрахунків за товари та послуги.

Тому пропонуємо кредиторську заборгованість визначати як результат правовідносин суб'єкта господарювання, який є наслідком вчинення певної дії одного суб'єкта до іншого суб'єкта господарювання, фізичної особи, держави, позабюджетного фонду щодо передачі товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів чи інших активів, надання послуг, виконання робіт, або дії законодавчо-нормативних документів (виникнення заборгованості з податків чи інших обов'язкових платежів перед бюджетом та позабюджетними цільовими фондами) та надає кредитору право вимоги.

Дослідження класифікації кредиторської заборгованості у вітчизняних наукових працях майже немає. Це, на нашу думку, зумовлено тим, що багато авторів ототожнюють поняття кредиторської заборгованості та зобов'язань. Варто виділити лише дисертацію Власової І. О., у якій узагальнена класифікація заборгованості за одними і тими ж ознаками стосується і дебіторської, і кредиторської заборгованості. Інші автори, досліджуючи заборгованість, подають класифікації зобов'язань підприємства. Зважаючи на спорідненість категорій «кредиторська заборгованість» та «зобов'язання», проводити класифікацію кредиторської заборгованості, на нашу думку, можна з урахуванням підходів до класифікації зобов'язань.

Власова І. О. класифікує зобов'язання так [3, с. 22]:

- за терміном виконання — довготермінові та короткотермінові;
- за видами забезпечення — незабезпечені та забезпечені, які також поділяє на заставні, застраховані і гарантовані;
- за кореспондентами — зобов'язання кредитних інститутів, постачальників, податкових органів, залежних і дочірніх організацій, приватних осіб.

Сурніна К. С., без виокремлення ознак класифікації, поділяє зобов'язання на альтернативні та факультативні, прості та складні, односторонні та двосторонні, боргові та солідарні.

Детальнішу класифікацію зобов'язань подає Остапченко Н. В. Вона їх поділяє за такими ознаками: терміном виконання, можливістю реструктуризації, методом реструктуризації, періодом погашення, можливістю передбачення, методом погашення, наслідками невчасного виконання, ризикованістю невиконання, можливістю управління та впливом на ефективність [5, с. 8]. На нашу думку, більшість із запропонованих ознак можна застосувати і для класифікації кредиторської заборгованості. Однак, незрозумілою є класифікація зобов'язань за можливістю управління (якими саме зобов'язаннями не можна управляти) та впливом на ефективність (про яку ефективність автор говорить).

У Положенні (стандарті) бухгалтерського обліку 11 зобов'язання поділені на довготермінові, поточні, непередбачені, забезпечення та доходи майбутніх періодів. На нашу думку, до кредиторської заборгованості можуть належати лише довготермінові та поточні зобов'язання, бо непередбачені зобов'язання, забезпечення та доходи майбутніх періодів є умовними зобов'язаннями, котрі не мають визначеної суми чи терміну погашення. Водночас довготермінові зобов'язання у цьому положенні поділені на довготермінові кредити банків, інші довготермінові фінансові зобов'язання, відстрочені податкові зобов'язання та інші довготермінові зобов'язання. Серед поточних зобов'язань в Положенні (стандарті) бухгалтерського обліку 11 виокремлено такі їх види, як-от: короткотермінові кредити банків, поточна заборгованість за довготерміновими зобов'язаннями, короткотермінові векселі видані, кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги, поточні зобов'язання за розрахунками (з одержаних авансів, з бюджетом, з позабюджетних платежів, зі страхування, з оплати праці, з учасниками, із внутрішніх розрахунків) та інші поточні зобов'язання [14].

Класифікації зобов'язань та кредиторської заборгованості, подані в економічній навчальній літературі, зокрема, з фінансового менеджменту, передбачають

їхній поділ на види відповідно до подання у фінансовій звітності, насамперед балансі. Тобто такі класифікації, як правило, аналогічні класифікації, передбачені положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання».

В бухгалтерському обліку відображаються не всі господарські зобов'язання, а лише ті, що впливають з виконання укладених підприємством договорів чи здійснених дій. Тому в умовах трансформації до міжнародних стандартів фінансової звітності, для потреб бухгалтерського обліку достатнім буде поділ кредиторської заборгованості на поточну (короткострокову) та довгострокову. Така класифікація полегшить і разом актуалізує роботу бухгалтерської служби.

Висновки. Проведене дослідження підтвердило широкий спектр визначень поняття «кредиторська заборгованість». Проведений аналіз економічної літератури показав, що до цього часу серед науковців не було єдності поглядів щодо сутності та класифікації кредиторської заборгованості. Розглянуті у статті підходи до класифікації кредиторської заборгованості надають можливість узагальнити інформацію щодо кредиторської заборгованості залежно від потреб користувачів. Викладені у статті погляди та окремі прийоми класифікації заборгованості можна використовувати як для складання фінансової звітності, так і для управлінських рішень щодо регулювання розрахунків та управління кредиторською заборгованістю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 37 «Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи» [Електронний ресурс]. [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Сурніна К. С. Удосконалення обліку дебіторської і кредиторської заборгованості промислових підприємств: автореф. дисертації на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.04 — бухгалтерський облік, аналіз та аудит. Луганськ: Східноукраїнський нац. ун-т ім. В. Даля, 2002. 19 с.
3. Власова І. О. Облік розрахунків з дебіторами та кредиторами: дисертація на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.04 — бухгалтерський облік, аналіз та аудит. Донецьк, 2005. 178 с.
4. Власова І. О. Облік розрахунків з дебіторами та кредиторами: автореф. дисертації на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.04 — бухгалтерський облік, аналіз та аудит. Донецьк, 2005. 20 с.
5. Остапченко Н. В. Реструктуризація заборгованості як засіб підвищення ефективності діяльності підприємств харчової промисловості: автореф. дисертації на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 — економіка та управління підприємствами (харчова промисловість). Київ, 2010. 22 с.
6. Гончарук Р. П. Сутність та класифікація кредиторської заборгованості: колізії наукових підходів. Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. 2012. № 1(59). С. 48–51.
7. Бутинець Ф. Ф., Горещька Л. Л. Бухгалтерський облік у зарубіжних країнах: навч. посіб. Житомир: ПП «Рута», 2003. 544 с.
8. Голов С. Ф., Костюченко В. М. Бухгалтерський облік та фінансова звітність за міжнародними стандартами: практ. посіб. Київ: Лібра, 2004. 880 с.

9. Партин Г. О., Загородній А. Г. Управлінський облік: навч. посіб. Київ: Знання, 2007. 303 с.
10. Цал-Цалко Ю. С. Фінансовий аналіз: підруч. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 566 с.
11. Ткаченко Н. М. Бухгалтерський фінансовий облік, оподаткування і звітність: підруч. Київ: Алерта, 2013. 982 с.
12. Чебанова Н. В., Василенко Ю. А. Бухгалтерський фінансовий облік: посіб. Київ: Видавничий центр «Академія», 2002. 672 с.
13. Бланк И. А. Словарь-справочник финансового менеджера. Киев: «Ника-Центр», 1998. 480 с.
14. П(С)БО 11 «Зобов'язання»: Затверджене Наказом МФУ від 31.01.2000 р. № 20. Із змінами та доповненнями. [Електронний ресурс]. [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

REFERENCES

1. Mizhnarodnyi standart bukhgalterskoho obliku 37 «Zabezpechennia, umovni zobov'iazannia ta umovni aktyvy». Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua> (in Ukrainian).
2. Surnina, K. S. (2002). Udoskonalennia obliku debitorskoi i kredytorskoi zaborhovanosti promyslovykh pidpriemstv: avtoref. dysertatsii na zdobuttia nauk. stupenia kand. ekon. nauk: spets. 08.06.04 — bukhgalterskyi oblik, analiz ta audyt. Luhansk: Skhidnoukrainskyi nats. un-t im. V. Dalia (in Ukrainian).
3. Vlasova, I. O. (2005). Oblik rozrakhunkiv z debitoramy ta kredytoramy: dysertatsiia na zdobuttia nauk. stupenia kand. ekon. nauk: spets. 08.06.04 — bukhgalterskyi oblik, analiz ta audyt. Donetsk (in Ukrainian).
4. Vlasova, I. O. (2005). Oblik rozrakhunkiv z debitoramy ta kredytoramy: avtoref. dysertatsii na zdobuttia nauk. stupenia kand. ekon. nauk: spets. 08.06.04 — bukhgalterskyi oblik, analiz ta audyt. Donetsk (in Ukrainian).
5. Ostapchenko, N. V. (2010). Restrukturyzatsiia zaborhovanosti yak zasib pidvyshchennia efektyvnosti diialnosti pidpriemstv kharchovoi promyslovosti: avtoref. dysertatsii na zdobuttia nauk. stupenia kand. ekon. nauk: spets. 08.00.04 — ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy (kharchova promyslovist). Kyiv (in Ukrainian).
6. Honcharuk, R. P. (2012) Sutnist ta klasyfikatsiia kredytorskoi zaborhovanosti: kolizii naukovykh pidkhodiv: Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu. Seriia: Ekonomichni nauky, 1(59), 48–51 (in Ukrainian).
7. Butynets, F. F., & Horetska, L. L. (2003). Bukhgalterskyi oblik u zarubizhnykh krainakh. Zhytomyr: PP «Ruta» (in Ukrainian).
8. Holov, S. F., & Kostiuhenko, V. M. (2004). Bukhgalterskyi oblik ta finansova zvitnist za mizhnarodnyimi standartamy. Kyiv: Libra (in Ukrainian).
9. Partyn, H. O., & Zahorodnii, A. H. (2007). Upravlinskyi oblik. Kyiv: Znannia (in Ukrainian).
10. Tsal-Tsalko, Iu. S. (2008). Finansovyi analiz Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury (in Ukrainian).
11. Tkachenko, N. M. (2013). Bukhgalterskyi finansovyi oblik, opodatkuvannia i zvitnist. Kyiv: Alerta (in Ukrainian).
12. Chebanova, N. V., & Vasylenko, Iu. A. (2002). Bukhgalterskyi finansovyi oblik. Kyiv: Vydavnychyi tsentr «Akademiia» (in Ukrainian).
13. Blank, I. A. (1998). Slovar-spravochnik finansovogo menedzhera. Kiev: «Nika-Tsentr» (in Russian).

14. P(S)BO 11 «Zobov'iazannia»: Zatverdzhene Nakazom MFU vid 31.01.2000 r. № 20. Iz zminamy ta dopovnenniamy. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua> (in Ukrainian).

ANALYSIS OF SCIENTIFIC APPROACHES ABOUT THE ESSENCE OF CREDITIZATION AND ITS CLASSIFICATION

O. B. Chornenka

*Ukrainian Academy of Printing,
19, Pid Holoskom St., Lviv, 79020, Ukraine
volovych@i.ua*

The article presents the studies of different approaches of scientists to determine the essence of payables and based on the integration concept of the enterprise and objective conditions of arrears as a special system of economic relations between economic entities, based on the legal, accounting, analytical and financial understanding of this phenomenon. The work suggests the author's own interpretation of this economic category, which reveals its economic nature. Determining the economic essence of accounts payable will provide the opportunity to form the prerequisites for its proper recognition and reflection in the accounting process, improving the organization and methodology of the system of internal control of the implementation of contractual rights and obligations. Based on the heterogeneity of payables in the composition, the diversity of its manifestations and consequences for the enterprise, its types have been differentiated and systematized.

Keywords: *accounts payable, liabilities, classification, accounting (accounting standard), entity.*

Стаття надійшла до редакції 14.09.2017.

Received 14.09.2017.